

Санкт-Петербурзі було зібрано стільки ж інтерв'ю, скільки до того в Києві за три місяці.

Гальмує проведення досліджень з усної історії радянської археології відсутність фінансування. Через це неохопленою дослідженням залишається Москва, проте автор сподівається, що цю проблему вдасться вирішити. Також чекає на продовження і дослідження в Санкт-Петербурзі.

Тому в майбутньому автор збирається збільшити кількість зібраних інтерв'ю, які стосуються історії наукових установ Києва та Санкт-Петербургу, і довести їх до півсотні. Наступним кроком буде розширення географії досліджень, і включення до неї Москви. Зокрема планується опитування співробітників Інституту археології РАН щодо функціонування методсемінару ІА АН СРСР в 1970–80-ті роки та роботи відділу теорії і методики археології у другій половині 1980-х. У якості експерименту буде здійснено спробу проведення інтерв'ю за допомогою Інтернету з використання системи зв'язку Skype.

Зібрані матеріали автор планує опублікувати у розвідках, присвячених історії кожної установи, де займалися дослідженнями в галузі теоретичної археології, а також використати для вивчення особливостей сприйняття окреслених подій учасниками з різних наукових центрів та спроби пояснення виявлених відмінностей.

Отже, історія археології сьогодні залишається маловивченою у порівнянні з історіографією писемної історії. В Україні остаточно відбулося формування та організаційне оформлення окремої галузі – усної історії. Проте серед реалізованих в нашій країні проектів немає жодного, який торкався історії науки, хоча ця тема є актуальною. Досліджуючи історію радянської теоретичної археології 1970-х – початку 1990-х поряд із традиційними джерелами автор почав використовувати матеріали, зібрані методом усної історії. Цей дослідницький проект триває й сьогодні. Вже зібрано 21 інтерв'ю щодо функціонування підрозділів наукових установ Києву та Санкт-Петербургу (тоді Ленінграду), де у зазначені роки займалися розробкою проблем археологічної методології.

Отримана в результаті опитування інформація дозволяє значно доповнити архівні та опубліковані джерела, які є фрагментарними, а іноді просто відсутні. Було з'ясовано як просто нові факти щодо історії теоретичної археології, так і здобуто цінні відомості про осо-

бливості сприйняття науковцями офіційної ідеології в ті часи, ідеологічного тиску та цензури. Набута інформація буде опублікована в окремих розвідках присвячених історії кожної з наукових установ, де розроблялися проблеми теоретичної археології.

У подальших дослідженнях автор має намір продовжити збір матеріалів з цієї теми в Києві та Санкт-Петербурзі, а також розширити географію пошуку – включити до неї Москву. У якості експерименту планується спробувати провести дистанційне інтерв'ю за допомогою системи Skype.

1. Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии. У истоков формирования марксистских теоретических основ советской археологии. 20 – первая половина 30-х годов. – К., 1982. 2. Дувакин В.Д. О моей работе на кафедре Научной информации МГУ // Археологический ежегодник за 1989 год. – М., – 1990. – С. 306–313. 3. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // Україна модерна. – 2007. – № 11. 4. Клейн Л.С. Феномен советской археологии. – СПб., 1993. 5. Клейн Л.С. Новая Археология (критический анализ теоретического направления в археологии Запада). – Донецк, 2009. 6. Клейн Л.С. Трудно быть Клейном: Автобиография в монологах и диалогах. – СПб., 2010. 7. Клейн Л.С. История археологической мысли: в 2 т. – СПб., 2011. – Т.2. 8. Лебедев Г.С. История отечественной археологии. 1700–1917. – СПб., 1991. 9. Марущак О.В. Дослідження усної історії та пам'яті: "постпозитивістські" підходи // "Гілея: науковий вісник": Збірник наукових праць. – Випуск 43 (1) – 2011. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_43/Gileya43/F12_doc.pdf 10. Мокрова М.В. Устная история науки: от историографических традиций к комплексному источниковедению. – Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.09: М., 2004. 11. Палієнко С.В. Дискусія щодо статусу археології в радянській науці (друга половина 80-х – початок 90-х рр.) // Часопис української історії. – 2009. – Вип. 11. – С. 90–95. 12. Пастушенко Т.В. Метод усної історії та усної історичної дослідження в Україні // Історія України. – 17–18 (657–658), травень, 2010 – С. 10–15. 13. Платонова Н.И. История археологической мысли в России. Вторая половина XIX – первая треть XX века. – СПб., 2010. 14. Свешникова О.С. Советские археологи в поисках первобытной истории. Историческая интерпретация археологических источников в советской археологии 1930–1950-х гг. – Омск, 2009. 15. Склокін В., Реброва І. Усна історія в Україні: заповнення "ближніх плям" чи методологічний переворот? // Схід/Захід: Історико-культурна збірка. – Вип. 11–12. – Х., 2008. – С. 391 – 405. 16. Соскин В.Л., Осташко Т.Н. Из опыта собирания воспоминаний представителей советской интеллигенции Сибири // Археологический ежегодник за 1973 год. – М., 1974. – С. 341–343. 17. Формозов А.А. Очерки по истории русской археологии. – М., 1961. 18. Формозов А.А. Русские археологи в период тоталитаризма. Историографические очерки. – М., 2004. 19. Шутелева И.А. "Новая" процессуальная археология: история появления и развития, современное теоретико-методологическое наследие. – Уфа, 2010.

Надійшла до редколегії 13.03.12

Т. Пастушенко, канд. іст. наук

ПІЗНАВАЛЬНО ПРИВІЛЕЙОВАНИЙ СТАТУС "ЖЕРТВИ" У ДОСЛІДЖЕННЯХ ТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВ: ВІД "АБСОЛЮТНОЇ ЖЕРТВИ" ДО "ЖЕРТВИ, КОТРА БОРЕТЬСЯ"

У сучасних усноїсторичних проектах, особливо у країнах з тоталітарним минулим, переважають інтерв'ювання людей, які були очевидцями чи стали жертвами різного роду насильств, злочинів, несправедливості або належать до змаргіналізованої частини суспільства. У статті наведені приклади життєвих історій колишніх оstarбайтерів, в'язнів концтаборів, військовополонених, в яких представлені різноманітні варіанти інтерпретації стереотипного образу "жертви".

Interviewing of people who have been victims of all kinds of violence, crime, injustice, or who belongs to marginal communities is prevalent in modern oral history projects, especially in countries with totalitarian past. The article gives examples of life stories of former Ostarbeiters, concentration camp prisoners, prisoners of war, which represent the different interpretation of the stereotypical image of the "victim".

У сучасних усноїсторичних проектах, особливо у країнах з тоталітарним минулим, переважають інтерв'ювання людей, які були очевидцями чи стали жертвами різного роду насильств, злочинів, несправедливості або належать до змаргіналізованої частини суспільства. Зокрема в Україні – це проекти збору свідчень про Голодомор, Голокост, жертв сталінських репресій, депортацій і переселень, оstarбайтерів, військовополо-

нених, інших учасників та свідків війни тощо. У цьому контексті доводиться говорити про пізнавальне привілеювання жертви в сучасних гуманітарних дослідженнях (Ева Доманська) [10]. Загальною тенденцією більшої подібності проектів є прагнення (як в оповідачів так і у дослідників) до віктимізації травматичного досвіду свідків. Власне дослідження досвіду страждань і є основним об'єктом зацікавлення істориків.

Нині доводиться говорити про своєрідну "конкуренцію жертв", скажімо у студіях про Другу світову війну, або прирівняння/протиставлення жертв Голодомору й Голокосту. Наприклад, дискусія на сторінках журналу "Голокост і сучасність" Станіслава Кульчицького та шведського дослідника Йогана Дитча [9, 13, 6].

Предметом моїх досліджень упродовж десяти років залишається проблематика Другої світової війни й зокрема такої категорії її учасників як примусові робітники, в'язні концтаборів, колишні військовополонені. У своєму архіві я маю біля 100 інтерв'ю, які особисто провела з колишніми жертвами нацизму, як офіційно цю категорію учасників і свідків війни називають. Це аудіо- та відео-записи, фотоматеріали й документи зібрані під час різноманітних проєктів: "Міжнародного проєкту збору і документації примусової та рабської праці часів націонал-соціалізму" (2005–2006), "Українські в'язні концтабору Маутгаузен" (2005–2009), "Становище колишніх оstarбайтерів та військовополонених у повоєнному радянському суспільстві" (2008–2010). З огляду на колективні уявлення про ці категорії учасників війни, як про її "жертви", у цій статті я хотіла б показати яким саме жертвами представили себе у "своїх", на відміну від "чужих", біографічних історіях колишні військовополонені, в'язні концтаборів та примусові робітники.

Дослідницький підхід до аналізу усних історій у даному випадку передбачає вивчення інтерв'ю як нарративу і базується на положеннях біографічного методу в якійсь соціології [5], на особливостях усної історичної оповіді, а також на його жанровій і сюжетній специфіці, викладеній у роботах А. Портеллі [20], на методі герменевтичної реконструкції, описаному в роботах Г. Розеталь [21] та Г. Грінченко [1, 2, 7, 8]. Об'єднуючим підходом до аналізу автобіографічного матеріалу є розгляд біографії як низки фаз життя, які разом з досвідом в процесі соціалізації набувають різного значення. А біографічний нарратив розуміється як спосіб надання смислу діям і вчинкам людини "зараз і тепер" за допомогою оповіді. Тобто, моїм завданням було з'ясувати, яким чином вписали свій досвід поневолення у біографічну історію колишні жертви нацизму, якого значення вони надають своїм стражданням, який вплив ці події мали на їхнє особисте життя.

Образ примусового робітника, в'язня нацистських таборів в історіографії проішов декілька етапів становлення й певних змін. Від свідків злочинів нацистів, та їх безневинних жертв до героя, який чинив опір навіть в нелюдських умовах. Цей героїчний образ полоненого закріплений в сучасній назві організації українських в'язнів нацистських концтаборів "Всеукраїнська організація борців антифашистського опору" (ОБАО), позаяк у назві організації колишніх оstarбайтерів – "Української спілки в'язнів-жертв нацизму" (УСВЖН), куди також входять люди, що побували у нацистських концтаборах, представлений зовсім інший погляд на статус полоненого. Це прямий результат світової дискусії з приводу невідповідності Третього району та необхідності виплати їм грошових компенсацій урядом ФРН і Австрії. Здійснення виплат та активне громадське обговорення цієї події, сприяли віктимізації образу різних категорій примусових робітників і політичних опонентів нацизму.

Нині існує також велика кількість теоретичних розробок про поняття і статус "жертви" в різних галузях гуманітарних знань: філософії, політології, історичних дослідженнях. Тож можемо говорити, що на час моєї роботи з очевидцями, вже існували стійкі зразки того, "як потрібно" або "якою має бути" жертва нацизму, як про неї потрібно розповідати. У цій статті я пропоную опис деяких, найбільш типових та декількох унікальних біо-

графічних історій, в яких постають різні інтерпретації образу жертви, створені самими респондентами.

Образ абсолютної жертви постає в біографічній історії Олександра [23], яку він розповів з позиції конформізму, примирення з драматичними і болісними сторінками свого минулого. Відповідно невдачі й трагічні випадки зображалися, як справа минулого, ворожі дії людей ретушувалися, а удачі та позитивні моменти розмальовувалися.

Йому весь час "щастило". Він почав свою оповідь з подій війни. Батька мобілізували в армію, а хлопець зостався під окупацією з мамою та маленькою сестрою. Голод в окупованому Києві змусив родину шукати притулку в тітці матері, котра жила в селі. Олександра, як помічника по господарству, практична тітка залишила жити в себе, а мати "пошла по людям". Тому, коли в сорок третьому році "пришли поліцаї і мене забрали", за неповнолітнього хлопця не було кому заступитися. "Мені говорять: "Та ти малий, тебе ми тільки так, для загального рахунку веземо, а там тебе відпустять, тебе не заберуть". Та мене не випустили. Забрали і повезли".

Оповідь сироти про перебування в Третьому райху складалася з історій про "добрих" людей, на котрих йому постійно таланило в життєвих пригодах. Особливо така спрямованість оповідання на позитив контрастує в сюжетах про перебування в концтаборах Гросс-Розен та Маутгаузен. "То мені теж повезло. Капо – німець, такий хороший. Він усіх разставив на роботу, а мені: "Алекс, ком". І я как ад'ютант у нього, за ним ходжу (сміється)". "І я потрапив в цей – ревір. В лікарню (пауза). Знову мені щастить".

Особливістю побудови біографії "жертви" є оповідь у формі групового нарративу, для якої характерне використання особових займенників у множині та пасивної форми дієслів: "мене забрали, мені дали, нас повезли, ми працювали і т. ін.". Це ми бачимо у розповіді Олександра. Жодна значуща подія в той час не була результатом особистих рішень інформантів. Втеча з трудового табору Олександра – також вчинок, на який його "підбив" товариш, котрий мав свої особисті на це причини. Повернення додому та період пошуку свого місця у новому, повоєнному світі Олександр також описав як допомогу інших, часто малознайомих людей: "Мені порадили: "Поступай в ФЗУ, здобувай спеціальність і починай жити". Я так і зробив". Олександр до виходу на пенсію пропрацював у системі Київенерго, куди його направили після закінчення училища. Картина щасливої родини: дружина, син, дочка, четверо онуків – завершує його біографічну історію. Власну біографію "жертви" він пояснює через дії зовнішніх соціальних обставин, випадків і випадковості. Для його життєвого шляху притаманна відсутність мобільності, невибагливість, схожість та вбудованість у родинні зв'язки.

"Слабка жертва" не завжди відповідає образу, презентованому респондентом в його нарративі про досвід поневолення. Представлення себе як "жертви" стихії, "чужих задрісних людей, сусідки, начальників" знаходимо в біографічній історії Тетяни [16]. Її життя – це шлях нещастя, страждань і перешкод, які жінка стоїчно долала. "Я нещаслива все своє життя" – неодноразово говорить вона під час інтерв'ю. Проте, коли поставити її історію про переслідування в контекст всієї життєвої історії, то часто ми можемо побачити зовсім іншу "жертву" – активну "жертву", "жертву", яка бореться. Ключові моменти своєї біографії: втеча з трудового табору в Німеччині, поїздка додому поза організованим транспортом репатріантів, відмова зректися засудженого батька, вербовка на будівництво мосту, розлучення, подальший вибір професії й місця роботи – Тетяна представляє як власні

усвідомлені рішення. Оповідачка творить образ себе, як "жертви з гордо піднятою головою", яка здатна приймати відповідальні рішення і чинити опір. Яка витримала всі випробування, відродилася з попелу й "зберегла душу". Вона дає відкоша хлопцям у Ді-Пі таборі та радянським солдатам, які зазіхали на її невинність. Так само не змочала Тетяна і на звинувачення ржищівського міліціонера: "Начальник міліції, ось, це дуже важно, каже: "Добровольно уехала?!" І таким тоном до мене! "Шлюха!" А я кажу: "Про те, що "добровольно", то нас було тридцять, але не всі вернулись, не всі вижили, а про те, що я "шлюха", я вам предоставлю справку". Він сів на ноту нижче, понизив свій тон. Бо я йому сказала". Формулу "жертви тоталітаризму" Тетяна обрала, щоб показати себе особистістю. Хоча найбільшою життєвою драмою вона вважає проблеми в особистому житті: "Бачте, у мене й у замужестві не склалось. Ніде не склалось. І в сім'ї не склалось. Сім'ю знищили так нагло".

У деяких інтерв'ю (особливо коли оповідач був молодістю людиною на час ув'язнення), розповідь про жахливе місце примусової праці – концтабір – це розповідь про небезпечні пригоди відчайдушного шибеника, це "шматочок [його] молодого життя". Ув'язнення у таборі виглядає як наслідок послідовної низки його особистих вчинків, часом дуже нерозумних й небезпечних, під час яких автор завжди залишався самими собою. Самоіронія оповідача стосовно власних дій та почуттів – доволі не часто зустрічається в наративі "жертв". Павло [23], колишній в'язень концтаборів Аушвіц-Біркенау та Маутхаузен, побудував свою розповідь у формі іронічних "Вишневих усмішок". І в інтерв'ю він пояснює, чому саме він обрав такий стиль оповіді: "Ви розумієте, оці, я не знаю, як би, оце вийде книжка про оці діла всякі – (з турботою) *її не можна читати (курсив – авт.)*". Серйозно про "оці діла всякі", тобто про жахи нацистського поневолення розповідати не можливо. Тому Павло обрав гумор і самоіронію, розповідаючи про найстрашніші моменти свого життя. Як в'язень концтабору, учасник підпільної боротьби, він іронізує з традиційного монолітного образу борця-антифашиста, з власних вчинків, готовності й бажання тікати, готувати повстання тощо. "І він мені каже, він просто мені отримався, сказав, що оstarбайтери теж будуть, ці... Повстання. (коротка пауза) Брати участь. Так, треба рускоговорящіє командири. Потрібні. А де їх брать? А він каже: "Отам, де твій лагерь, (виправляється) табір, там є й військовополонений. Так ти із того військовополоненого, постарайся домовитись, щоб вони втекли, а ми їх підберем і вони будуть командирами." (з іронією) Ну це тіки вісімнадцятилітньому в голову таке прийшло, що я... А я сказав: (зміненим голосом) "Да, да. Я завтра приведу, чи коли нада?"

Самоіронія також характерна для оповіді земляка Павла, полтавчанина Леоніда Р. Його історію оstarбайтера не можна звати класичною. Біографія Леоніда Р. [17] – це приклад долі людини, яка опинилася в роки Другої світової війни між двох вогнів. Син репресованого рятуючись від переслідування радянської влади, він потрапив в лещата іншої системи – примусової праці в нацистській Німеччині. Рішення матері, німкені за національністю, відправити сина в Райх, стало для нього певною мірою фатальним. Об'єднатися родині, як початково планувалося, так і не вдалося. Більше того, після війни Леоніда звинуватили у зраді батьківщини, через те, що приховував місцеперебування матері й меншого брата. Його засудили на 10 років роботи на шахті в таборі строгого режиму в системі ГУЛАГ. Він двічі тікав, провів рік в одиночній камері. Ще 9 років після смерті Сталіна працював на вугільній шахті в м. Інта в якості спец поселенця, не маючи можливості повернутися в

Україну. Свою історію страждань і поневірянь по тюрмам і таборам Леонід перепопів як *історії особистих активних дій і перемог*. "Не сидів я склавши руки – дві втечі здійснив". Ці страждання виправдані, вони мали сенс, бо Леонід боровся за Україну. "Я люблю Україну, люблю тих, хто бореться за неї. Потому що я сидів у лагері строгого режиму, 70 років строку я заробив у радянської влади". Відповідно, всі епізоди періоду переслідування, які не підпадали під формулу "боротьби за Україну", Леонід максимально скоротив. Скажімо період роботи на металургійному заводі в Берліні він перепопів у вигляді серії анекдотичних історій про життя в Берліні в багатонаціональному таборі примусових робітників, і принципово уникав перепоповідати травматичні спогади про приниження і знущання на німецькому заводі, про що збереглися його щоденникові записи. Такий феномен пояснити можна тим, що ці страждання не можна вписати формулу "боротьби за Україну".

Біографія Леоніда К. [19] представлена у цій галереї автопортретів як унікальна. Незвичність її полягає в тому, що він єврей, який вижив у німецькому полоні. Його оповідь становить сім з половиною годин аудіозапису. Один з її варіантів викладений на папері у вигляді автобіографічної повісті "Моя солдатська доля" [12]. Це продумана й апробована попереднім досвідом роботи над письмовим текстом історія скрупульозного свідка, який зберіг у пам'яті події свого життя до найдрібнішого епізоду, для котрого немає неважливих деталей, чи то опис його комунальної квартири, чи як правильно зав'язувати онучі або складати скирту. Це історія виправдання. Як він, киянин, єврей, військовополонений та оstarбайтер залишився живим. Біографія Леоніда – це ще історія єврея, котрий пережив Голокост і продовжував жити у суспільстві з антисемітськими настроями, несучи подвійний тягар недовіри, як колишній військовополонений і людина "не тієї" національності. Також це розповідь свідка, який постійно протиставляє власний досвід панівному історичному наративу про Велику Вітчизняну війну і одночасно талановито інтерпретує встановлений образ жертви-борця в своїй біографії.

Леонід під Каховкою потрапив у полон. Ніхто з товаришів по службі не видав, що він єврей. Формула "батько – циган, мати – українка" дозволила побудувати йому рятівне пояснення власної національності для німецького конвою. Із Миколаївського табору для військовополонених Леоніду вдалося вирватися під виглядом "українця" з Києва. Його, як і багатьох інших "пленья", прихистили жити в одному із сіл Миколаївської області, звідки потім восени 1942 р. відправили на роботу до Німеччини, у місто Штуттгарт. У полоні й на примусовій праці окрім голоду, тяжкої праці, безпеки бути покраним за будь-який непослух, або загинути під час бомбардувань, на відміну від інших, Леонід постійно перебував під безпекою бути викритим і вбитим тільки тому, що він єврей. Таких епізодів у своїй оповіді Леонід описав більше десятка, а в дійсності їх могло бути набагато більше. Жоден з цих щасливих випадків не був чистим везінням: кожного разу Леонід робив і говорив тільки те, що могло відвести удар і врятувати. І це не було актом інстинктивного виживання – це було його боротьбою. "Якщо єврея з вересня 1941-го все ще не викрили німці, якщо він виявив стільки винахідливості і волі, мужності і спокою і Господь Бог йому допомагав в самих безнадійних ситуаціях, то він вже просто не має права добровільно відмовитися від боротьби. Такий вчинок означав би акт капітуляції людини, яка наважилася наодинці вступити в двобій з величезним, чітко відлагодженим механізмом масового знищення євреїв" [11].

Використання інтерпретативних моделей в аналізі біографічних даних орієнтоване не стільки на виведення загальних пояснень і причинних закономірностей, скільки на розуміння суб'єктивного смислу подій з позиції діяча. Наведені приклади біографій показують поліваріантність представлених життєвих історій, в яких респонденти розповіли, як вони стали тим, ким вони є. Автобіографії колишніх оstarбайтерів, в'язнів концтаборів, військовополонених можна представити як своєрідний спектр стереотипних образів колишнього примусового робітника. На одному кінці якого знаходиться представлення себе як "жертви", чи то з боку нацистського режиму, чи "жертви двох диктатур". На протилежному – уявлення про себе як про особу здатну до активних дій, до змін, до опору ворожому світу. Між цими крайніми типами образів розмістилися інші, в яких оповідачі намагалися окреслити свою систему цінностей, форма вираження яких, як правило, позичалася із політичних чи релігійних ідеологій, в яких підкреслюється індивідуальний вибір людини цілісного світогляду.

У міждисциплінарних дослідженнях, які проводяться у межах нової гуманітаристики і підтримують боротьбу за справедливість різного роду меншин категорія жертви є особливо політизованою. Тому у випадку дослідження статусу жертви, поєднання історичних досліджень з критичною і теоретичною рефлексією на цю тему є просто необхідними [10, с.151]. Як бачимо із наведених прикладів, досвід утиску, є не тільки досвідом безсилля, але й досвідом опору віктимізації (опору спробам утримувати жертви у стані пасивних суб'єктів, тобто ідеальних Інших). Таким чином ідеться про те, щоб історію переживань оповісти як історію досвіду. Важливо, щоб "утискувані меншини" припинили трактувати себе як жертви, які лише реагують на явища, що перебувають поза їхнім контролем, а стали активними акторами, виконавцями дій, які дозволяють їм вижити. Є перехрестя і вибір: почуватися жертвою, коли хтось інший контролює ситуацію й є відповідальним, та звинувачувати або почуватися сильною і в основному контролювати ситуацію [10, с.150].

1. Grinchenko G. Ehemalige "Ostarbeiter" berichten. Erste Auswertungen eines Oral-History-Projektes aus der der Ostukraine // Hitlers Sklaven: Lebensgeschichtliche Analysen zur Zwangsarbeit im internationalen Vergleich / Herausgegeben von Alexander von Plato, Almut Leh und Christoph Thonfeld unter Mitarbeit von Elena Danchenko, Joachim Riegel und Henriette Schlesinger. – Wien-Koeln-Weimar: Buehlau Verlag, 2008. – S. 230-240. 2. Grinchenko G. Zwangsarbeit im nationalsozialistischen Deutschland im Kontext des lebensgeschichtlichen Interviews einer ehemaligen ukrainischen Ostarbeiterin // Julia Obertreis/Anke Stephan (Hg.): Erinnerungen nach der Wende: Oral History und (post)sozialistische Gesellschaften / Remembering After the Fall of Communism: Oral History and (Post-)Socialist Societies. – Essen: Klartext Verlag, 2009. – pp.133-150. 3. Johan Dietsch. Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture. Lund: Media Tryck, Lund University, 2006. 4. Агамбен Джорджо. Homo Sacer. Что остается после Освенцима: архив и свидетель. – М., 2012. 5. Биографический метод: История, методология, практика. Под ред. Мещеркиной Е.Ю., Семеновою В.В. – Москва: Институт социологии РАН, 1994 – С.147. 6. Гон Максим. Пам'ять про Голокост: суб'єкти формування та функціонування в Україні // Сучасні дискусії про Другу світову війну. Збірник матеріалів вітчизняних та зарубіжних істориків. – Львів, 2012. – С.115–121. Електронна версія на сайті: – www.novadoba.org.ua 7. Грінченко Г. Автобіографічні конструкції та стратегії саморепрезентації в інтерв'ю-сподах колишніх українських оstarбайтерів (попередні результати дослідження) // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. ст. / НАН України Ін-т історії України. – К., 2009. – Вип. 12. – С. 65–72. 8. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації до аналізу нарративних інтерв'ю. – Х., 2008 – С. 12 – 19. 9. Дитч І. Поборюючи "нюнрберзьку історіографію" Голодомору // Голокост і сучасність. –2008. – № 1 (3). – С. 7–26. 10. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле; пер. з польськ. та англ. В.Склопін, С.Троян. – К., 2012. 11. Котляр Л. Моя солдатська судьба // Голокост і сучасність: студії в Україні і в світі. – 2007. – №1(2) – С. 87. 12. Котляр Л.И. Воспоминания еврей-красноармейца. – М.: Вече. 2011. 13. Кульчицький С. Роздуми над статтею Йогана Дитча // Голокост і сучасність. –2008. – № 2 (4). – С. 119–124. 14. Особистий архів автора (далі ОАА), інтерв'ю РК 014 з 1924 р.н. м. Ржищів, Київська обл. Запис 10.09.2009 м. Київ. 15. ОАА, Проект "Примусова праця в Берліні часів націонал-соціалізму". Інтерв'ю з Леонідом Р., 1925 р.н. с. Снітин, Лубенський р-н, Полтавська обл. Запис: 28.01.2012, 18.05.2012 с. Красногорівка, Великобагачанський р-н, Полтавська обл. 16. ОАА, Інтерв'ю РК 001 з Леонідом, 1924 р.н., м. Київ. Запис: 10.09.2008, 17.09.2008, 24.09.2008 та 15.10.2008 м. Київ. 17. Портели А. Особенности устной истории // Хрестоматия по устной истории / Пер., сост., введение, общ. Ред. М.В.Лоскутовой. – Санкт-Петербург., 2003. – С. 32–51. 18. Розенталь Г. Реконструкция рассказов о жизни: принципы отбора, которыми руководствуются рассказчики в биографических нарративных интервью // Хрестоматия по устной истории ... – С. 322–355. 19. Українські в'язні концтабору Маутгаузен: Свідчення тих, хто вижив / Упорядкування. Т.В.Пастушенко, М.Ю.Шевченко та ін. – К., 2009. – 336 с.

Надійшла до редколегії 13.03.12

I. Савченко, канд. іст. наук

УСНИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННЯ НЕВЕЛИКИХ МІСТ 20-Х-30-Х РР. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ АРХЕОГРАФІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Я.НОВИЦЬКОГО)

Стаття присвячена висвітленню повсякдення невеликого міста 20-30х рр. ХХ ст. на матеріалах усних джерел археографічної експедиції Запорізького наукового товариства імені Я.Новицького. Розглянуто методику формування даних усних наративів. Визначено, що характерною рисою повсякденного життя за даними джерелами є поділ на "сільське" та "міське" життя. "Носієм" саме міських традицій життя був центр міста. Водночас міська традиція життя мала певний вплив і на "сільське" повсякдення.

Article is devoted to daily occurrence of small town 20-30s of the XX century on the materials of oral sources archeographic expedition Zaporizhzhya Research Society n. Y.Novickogo. Has been described a method of forming the oral narratives. Determined, that a feature of everyday life according to the narratives is the division into "rural" and "urban" life. "Source" of urban traditions was the center of the city. But the "city life" little impact on rural everyday life.

Сучасний розвиток української історичної науки характеризується значними зрушеннями в напрямках та методологічних засадах досліджень. Зокрема, зростає увага до мікроісторії, гендерної історії і історії повсякденності. На сьогодні розвиток студій з історії повсякдення визначається різноманітністю дослідницьких напрямків, серед яких одним з основних є вивчення міської повсякденності. Увагу наукового загалу привертають як теоретичні та методологічні засади вивчення історії міського повсякдення, так і спроби конкретних історичних реконструкцій [2; 5; 6].

Водночас даний напрямок історичних досліджень вимагає відповідної джерельної бази, важливою складовою якої є і усний історичний наратив. Слід зауважити, що на сьогодні у вітчизняному науковому просторі проблеми розробки методики проведення інтерв'ю та подальшого аналізу усних джерел висвітлюються в значній кількості наукових публікацій. Зокрема, до даних питань зверталися у своїх дослідженнях О.Кісь, Г.Грінченко, Л. Мелес, В. Серета та ін. [1; 3; 7; 16]. При цьому важливим аспектом досліджень залишається формування методики створення усноісторичних свід-

© Савченко І., 2012